

UiO : **Institutt for lærerutdanning og skoleforskning**
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

LNU-konferansen 2019

Går det an å tolke sakprosa?

Jonas Bakken, 23.03.2019

Hva er den største fornyelsen i læreplanutkastet?

Kjerneelementene?

De tverrfaglige temaene?

Fagartiklene?

Én skriftlig karakter i underveisvurderingen?

Nei, det er dette vesle ordet

«skrive retoriske analyser og **tolkninger** av saktekster» (Vg3)

Dette representerer et nytt steg på veien mot likestillingen av sakprosa og skjønnlitteratur i norskfaget

Kunnskapsløftet 2006

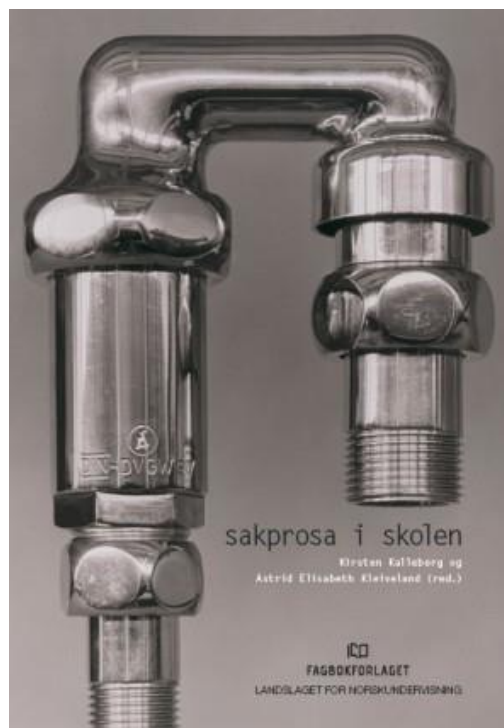
Inkluderer saktekster i større grad enn før
LNUs sakprosakanon (2009)

**Sakprosakanon
for skolen**

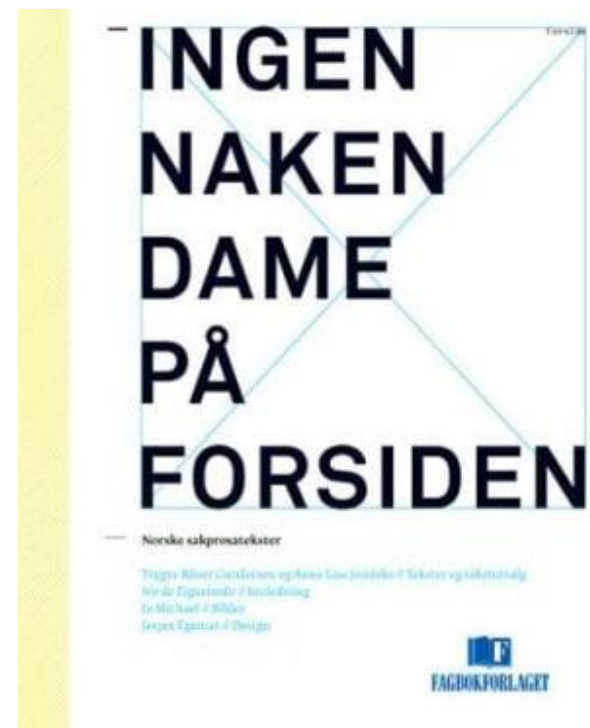
Landslaget for Norskundervisning
LNU ønsker å styrke sakprosaens rolle i skolen. Foreningen har derfor tatt initiativ til å kåre en sakprosakanon for norskfaget i ungdomsskolen og den videregående skole. Hensikten med kåringen er å skape blest rundt sakprosaen og å få frem tekster og sjangere, gjerne nye, som egner seg til bruk i klasserommet.

LNU LANDSLAGET
for NORSKUNDERVISNING

sakprosa i skolen
Knuten Kalleberg og
Astrid Elisabeth Kleiveland (red.)

ICA
FAGBOKFORLAGET
LANDSLAGET FOR NORSKUNDERVISNING

**INGEN
NAKEN
DAME
PÅ
FORSIDEN**

Norske sakprosatekster

Tragte Nilsen, Gustavsen og Anne Lise Jacobsen • Tekster og sakprosa
for de fagsvarende i Innledning
Innledning • Sakprosa
Lesepet Eggestad • Design

F
FAGBOKFORLAGET

Kunnskapsløftet 2006

Men det er en tradisjon for at man arbeider med skjønnlitterære tekster og saktekster på forskjellige måter

Og denne forskjellen er større enn tekstenes egenart skulle tilsi!

Eksamensveiledning for Vg3 våren 2018

«Tolkninger og analyser: Dette er oppgaver der elevene skal gjøre greie for form og innhold i tekster ved hjelp av fagspråk og reflektere over tekstene. Det er ingen skarpe skiller mellom tolkning og analyse, selv om begrepet tolkning er knyttet til mening og forståelse. Både i tolkninger og analyser forventes det at elevene kan vise og begrunne hvordan de forstår teksten. **Til eksamen bruker vi tolkning i forbindelse med skjønnlitterære tekster og analyse i forbindelse med sakprosa.»**

Johan Tønnesson (2002)

Om lærebøkers metoder for sakprosaanalyse:
Det gis «lite rom for tolking av sakprosa» og i all hovedsak «er det tale om å avdekkje og skildre synspunkt, verkemiddel og argumentasjon, prinsipielt på same vis som når ein skal skildre ein plante: fem kronblad, 20 støvberarar og åtte dekkblad (parallel: fem verkemiddel, 20 synspunkt og ein argumentasjon i åtte ledd)» (s. 16-17)

Bakken & Andersson-Bakken (2016)

Typiske lærebokoppgaver til sakprosaetekster:

- «Teksten består av fire avsnitt. Finn hovedpoenget/hovudtemaet i kvart avsnitt.» (*Grip teksten, Vg1, s. 428*)
- «Kva eksempel blir brukte for å underbygge argumentasjonen?» (*Moment, Vg1, s. 373*)

Meningen ligger i teksten, og eleven skal finne den.

Bakken & Andersson-Bakken

Typiske lærebokoppgaver til skjønnlitterære tekster

- «Korleis tolkar du tittelen i diktet?» (*Panorama*, Vg1, s. 343)
- «Hvem forestiller du deg at jeg-personen i diktet er?» (*Moment*, Vg1, s. 460)

Meningen ligger ikke i teksten, men skapes i en tolkningsprosess der leseren er i samspill med teksten.

Hvorfor har det blitt slik?

Kan ha røtter i språkbruksanalysen som kom inn i faget på 1970-tallet

- Satte normen for hvordan man analyserer sakprosa i norskfaget
- Kritisk tekstanalyse av bestemte typer tekster: reklame og argumenterende medietekster
- Tolkningen var gitt på forhånd: teksten er et forsøk på å «selge» et produkt eller budskap
- Elevens oppgave: finne hovedsyn og avdekke bruk av åpen og skjult argumentasjon

Hvorfor har det blitt slik?

Tekstutvalget og mye av metoden fra språkbruksanalysen har blitt videreført i lærebøkernes omtale av retorisk analyse (Bakken, 2018)

- Reklamer og argumenterende medietekster
- Hovedsyn, åpen og skjult argumentasjon

Hvorfor har det blitt slik?

Parallelt med innføringen av språkbruksanalysen på 1970- og 1980-tallet fikk resepsjonestetikken gjennomslag i litteraturvitenskapen og litteraturundervisningen (Penne, 2010, s. 16)

- Fokus på leseropplevelse
- Elevsentrert litteraturdidaktikk

Hva nå?

Beskrivelsen av kjerneelementet *Tekst i kontekst* gjelder både skjønnlitteratur og sakprosa

«Elevene skal lese tekster for å oppleve, bli engasjert, undre seg, lære og få innsikt i andre menneskers tanker og livsbetingelser. [...]

Tekstene skal knyttes både til kulturhistorisk kontekst og til elevenes egen samtid.»

Hva nå?

Kompetansemålet understreker at også saktekster skal tolkes: «skrive retoriske analyser og **tolkninger** av saktekster» (Vg3)

Jeg vil nå forsøke å vise

- at saktekster kan tolkes
- hvordan vi kan bruke teorier om kontekst til å underbygge tolkningene

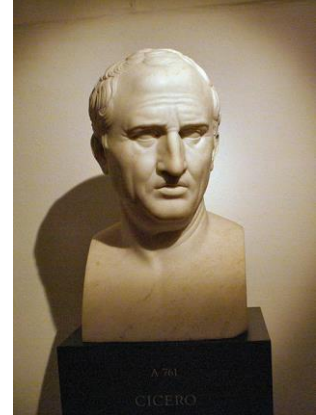
Mange ulike kontekstmodeller for tolkning av saktekst

Kritisk diskursanalyse

- Kulturkontekst
- Situasjonkontekst
- Tekstuell kontekst

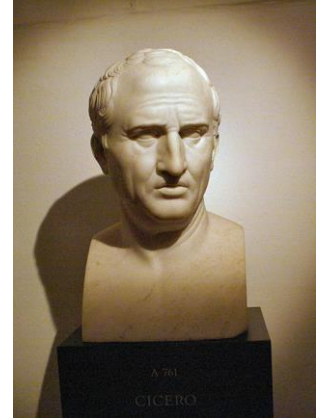
Retorikk

- Klassiske teorier om *kairos*
- Moderne teorier om retorisk situasjon
- **Klassiske teorier om *aptum* (høvelig)**

Cicero om *aptum* i *De officiis* («Om pliktene»)

«I livet som i talen er noe av det aller vanskeligste å se hva som sømmer seg. [...] Hvis en er uvitende om disse ting, vil en forsynde seg ikke bare i livet, men mang en gang både i dikt og i taler. Taleren må akte på det høvelige ikke bare i hva han mener, men også i hvordan han uttrykker seg [...]. I hver del av talen må en tenke på hva som er høvelig – akkurat som i livet. Det avhenger både av selve talen og av så vel talerens som tilhørernes personer.» (siteret fra Andersen, 1995, s. 63)

Cicero om *aptum* i *De officiis* («Om pliktene»)

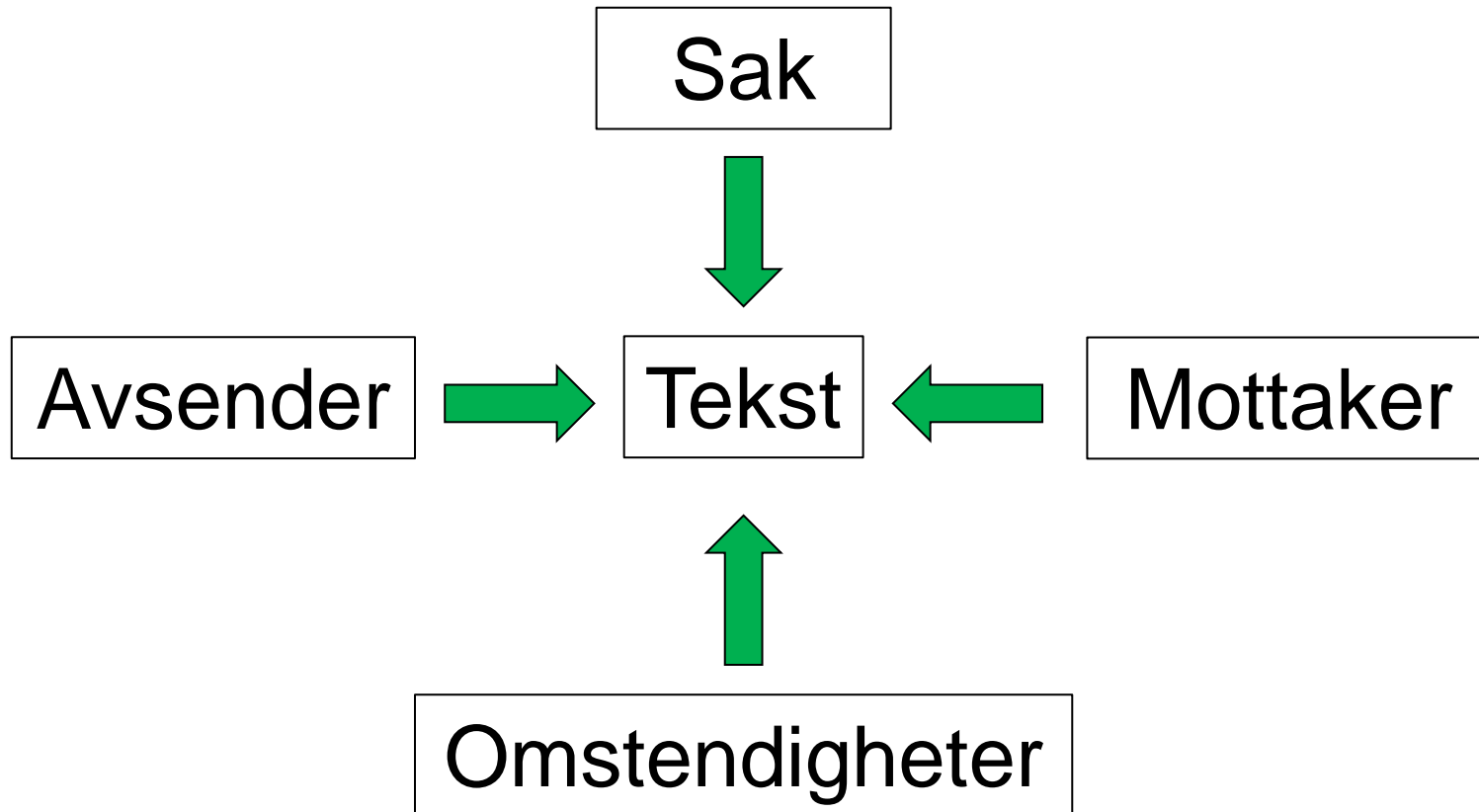
Samfunnet har moralske normer – som også gjelder for talen

Normer for

- Hva man kan si (budskap/mening)
- Hvordan man kan si det (språklig utforming)

Aptum er et relasjonelt begrep: Teksten må være høvelig *til* noe

Teksten må være høvelig til ulike elementer i konteksten

Aptum-teorien som kontekstmodell

Det er konteksten som avgjør om teksten er høvelig

En tekst som er høvelig i én kontekst, trenger ikke å være det i en annen

Eksempel

Simon Malkenes fortelling fra en norsktime på Ulsrud vgs., framført på Dagsnytt 18

- Ulike tolkninger
- Belyses gjennom aptum-teorien

Lærer: – «Fritt skolevalg» er retorikk

Han står bak kateteret hver dag, men kaos i klasserommet gjør det umulig å følge opp svake elever. Problemene skyldes i stor grad ordningen med fritt skolevalg, mener læreren Simon Malkenes.

Halldor Asvall

Journalist

Fredrik Solvang

Journalist

Odd Nytrøen

Journalist

Publisert 5. mars 2018 kl. 21:57

Oppdatert 25. apr. 2018 kl. 09:54

HØR UTVIKLINGEN I EN SKOLETIME I OSLO: Lærer og lektor ved Ulsrud videregående skole, Simon Malkenes, leser høyt fra notatene fra skoletimen for radioprogrammet Dagsnytt 18.

«Dag 1. Vi er i gang her. R kom 7 minutter for sent. B kom 08.30. K er borte. P har ikke bok. M har ikke bok. R og M jobber ikke, sitter på telefon.

[...]

Nå krangler R og S høyt. D synger. R roper at S er dratt ut av morra si etter nesen. Han går til B. Han lager prompelyd. B og R diskuterer om B skal jobbe. S roper at han har jobbet, og at han nå skal begynne. Nå må jeg avslutte timen.»

Strid om fortolkning

Denne sakteksten ble gjenstand for en rekke tolkninger i dagene som fulgte

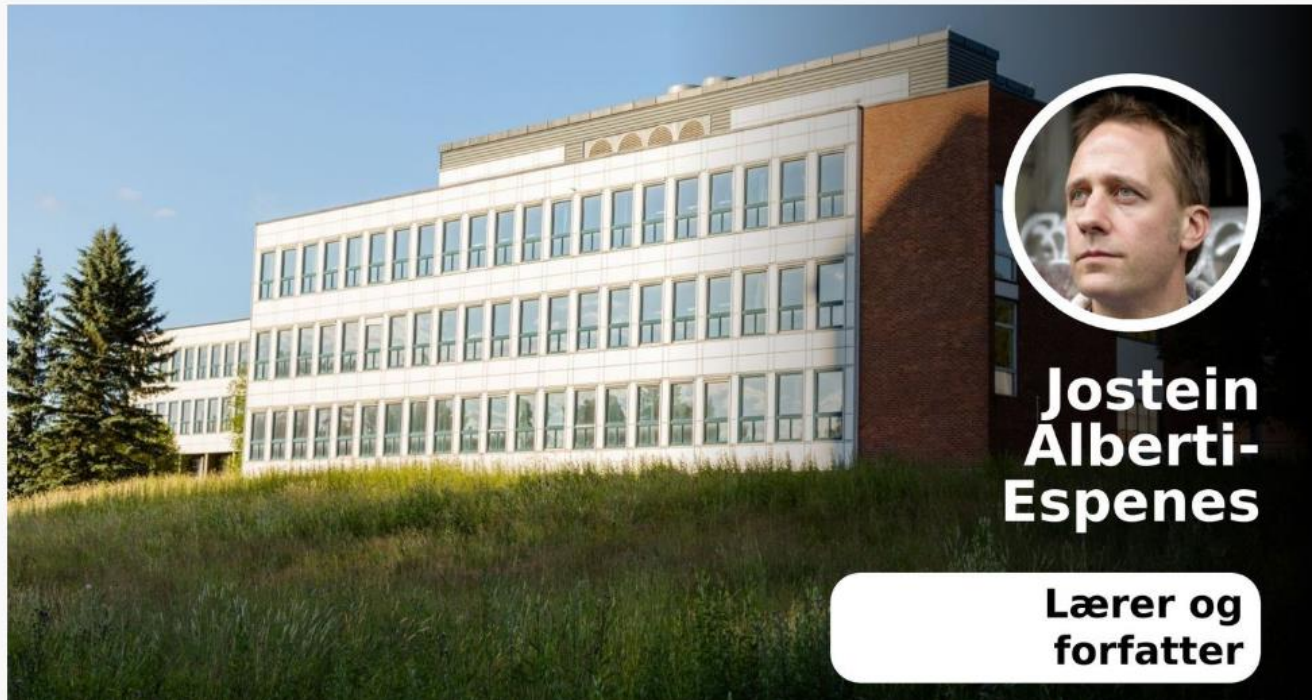
Ulike tolkninger av

- Avsenderens intensjoner
- Tekstens budskap
- Tekstens høvelighet (*aptum*)

Har elevene lov til å føle seg krenket etter slike nedsettende beskrivelser? | Jostein Alberti-Espenes

Ulsrud-lærer omtalte elevers dårlige adferd i Dagsnytt 18.

 DEBATT

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/QI30KW/Har-elevne-lov-til-a-fole-seg-krenket-etter-slike-nedsettende-beskrivelser---Jostein-Alberti-Espenes>

Var Malkenes' elever forberedt på høytlesningen? Kjente de seg igjen? Har de lov til å føle seg krenket? Hva legitimerer nedsettende beskrivelser av sårbare elever?

Politisk engasjement for endret inntakssystem? God lønnsvekst for lærerne i videregående skole etter vårens tariffoppgjør? Hvilke fortellinger om sårbare elevgrupper tenker Malkenes at er viktig å formidle på Dagsnytt 18? Hva mener Ulsrud skoles ledelse om denne saken?

Skoler som taper | 21 lærere ved Ulsrud videregående skole

Lærer Simon Malkenes' beskrivelse av en norsktime var ikke et forsøk på å krenke elever ved Ulsrud videregående skole.

A MENINGER

Er ingen klagende lærer

Når Malkenes leser opp et lite sammendrag fra en tilfeldig norsktime på Ulsrud reflekterer ikke det at han er en klagende lærer som ikke gidder å undervise de elevene han er satt til å undervise, slik Alberti-Espenes impliserer. **Han beskriver bare det som skjer, og han sier til og med etterpå at det er for disse svake elevene han ønsker å forandre inntaksordningen.**

07-05-2018

Du har vår fulle støtte, Simon Malkenes!

Vi, ansatte på Holtet videregående skole, ønsker å uttrykke vår støtte til deg. Osloskolen anno 2018 har en rekke utfordringer som du har belyst sider av. Det skal du ha ros for.

Det er en svært spennende og engasjerende jobb å være lærer. Men som i alle andre yrker, ligger muligheter for vekst og forbedring mye i organiseringen av selve arbeidet og i rammene man til enhver tid råder over.

Vi mener det nettopp er dette du har forsøkt å belyse i det *budskapet du formidlet i Dagsnytt 18 den 5. mars 2018*. Vi stiller oss bak den kritikken du fremsatte mot systemet i Osloskolen. Vi mener den er høyst legitim og viktig i den offentlige debatten.

Kun én elev i klassen til Malkenes ville snakke med NRK om innlegget.

Vedkommende ville være anonym, men sa:

– Alle var enige om å skrive det innlegget. Det var ingen som var usikre. Alle sa sin mening, og så kom det i Aftenposten. Det var sånn det skjedde. Noen følte seg undertrykka, av at han brukte forbokstaver.

– Han brukte bare forbokstaver på personene. Ingen kunne vite hvem det var?

– Alle i klassen forsto det, hele skolen forstod hvem Simon snakket om.

Oslo-skolen har startet «en prosess» mot lærer etter opptreden i NRK-program

Den profilerte læreren Simon Malkenes fortalte NRKs Dagsnytt 18 om hverdagen i klasserommet. Det kan ende i en disiplinærsak mot ham.

– Nå er det nok!

📷 Rolf Øhman

Eivor Evenrud, bystyreprerentant (Rødt)

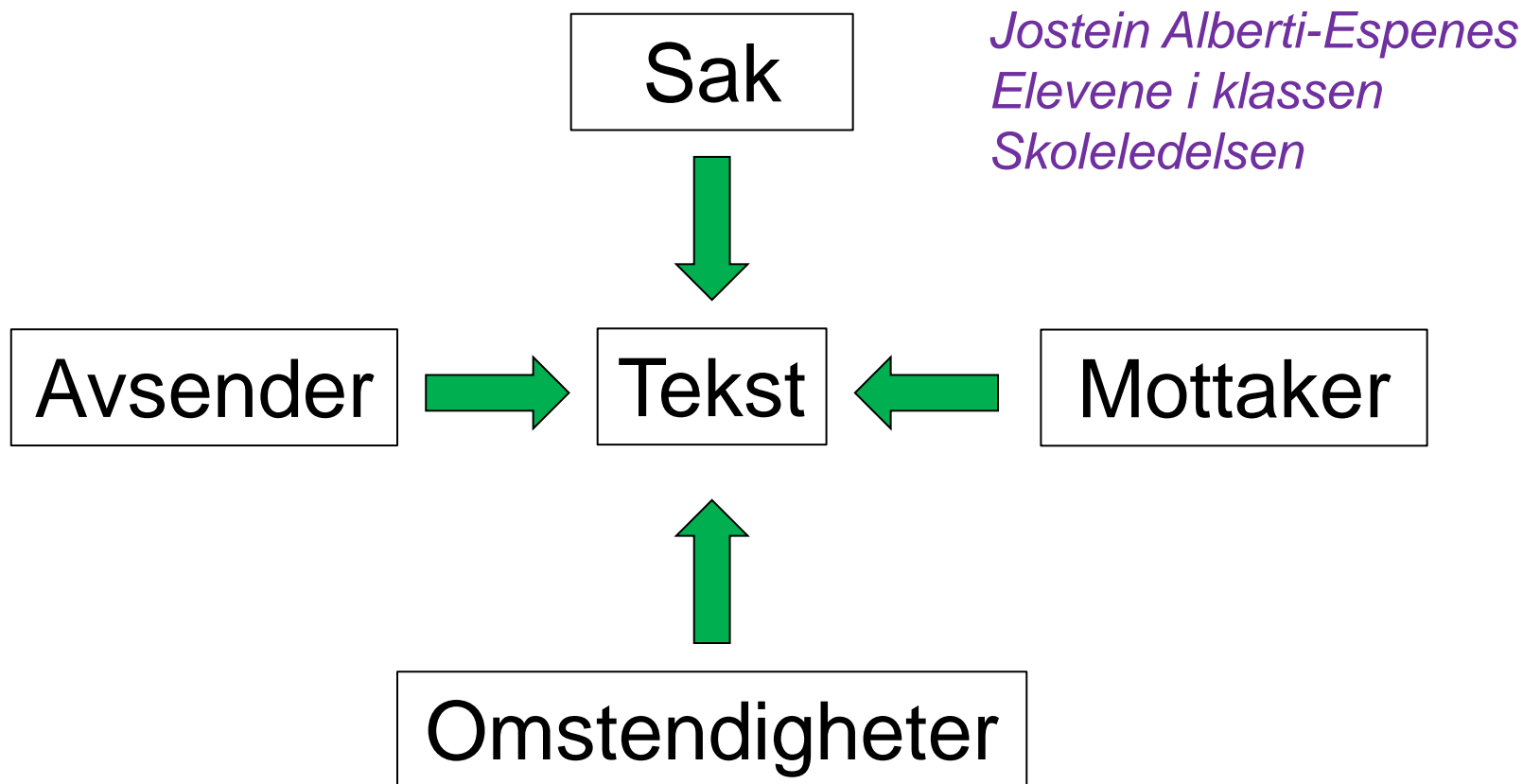
– Det blir nok en gang slått kraftig ned på en lærer som velger å delta i den offentlige debatten. Det føyer seg inn i en lang rekke tilfeller av fryktbasert ledelse i Oslo-skolen, kommunens største etat. Jeg er ikke overrasket, men nå er det nok.

Det sier Eivor Evenrud (Rødt), som er nestleder i bystyrets komité for kultur og oppvekst. Hun reagerer kraftig og kaller saken stygg.

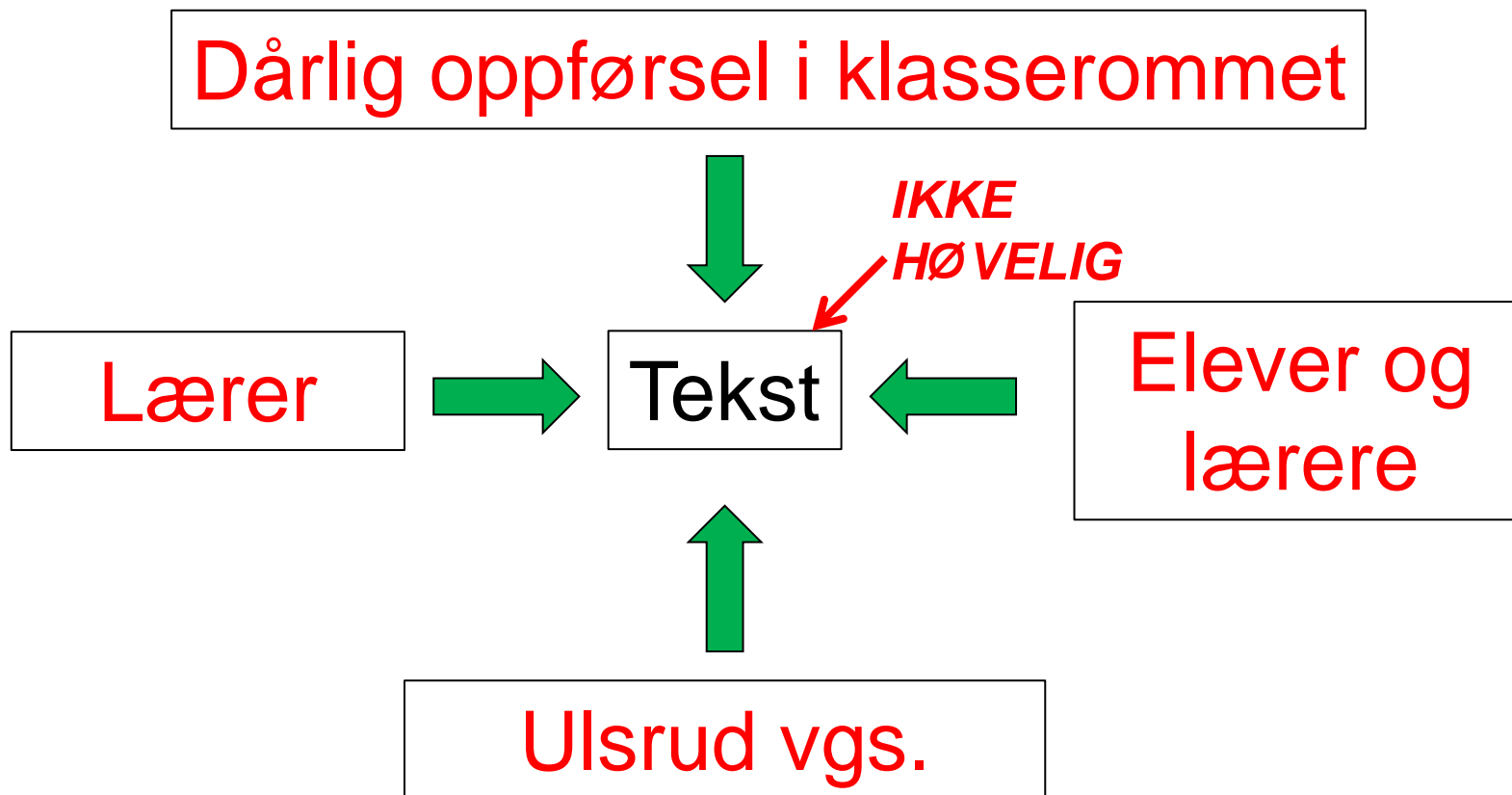
Evenrud mener Malkenes ikke tråkket over noen grense på Dagsnytt 18, men kom med beskrivelser lik dem både rektorer og andre i Oslo-skolen

tidligere har gitt.

Teksten i en skolekontekst

Teksten i en skolekontekst

Teksten i en skolekontekst

Dårlig o **krenket** berømmet

krenket

HØVELIG

Læ

nedsettende

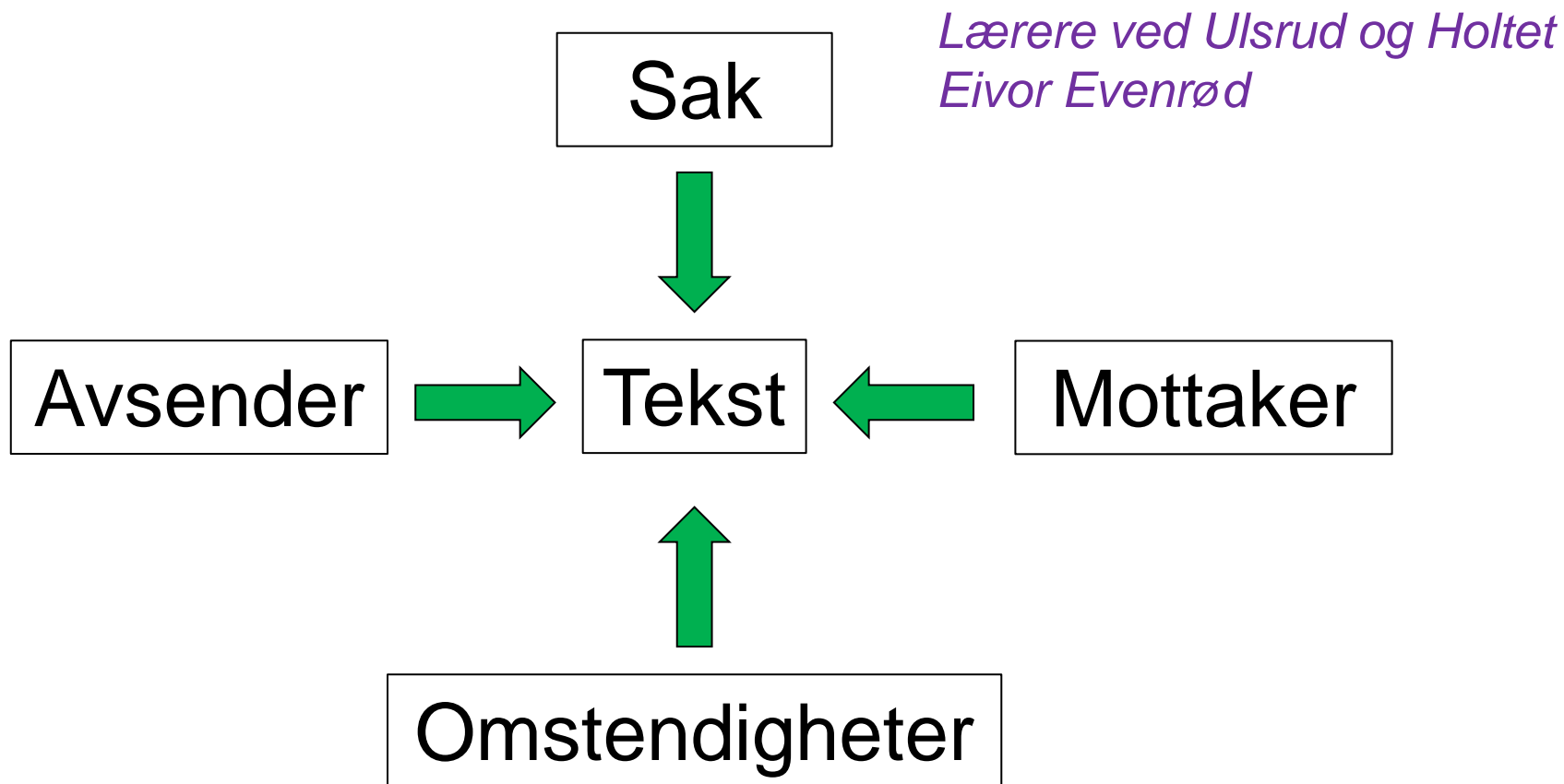
Elever og lærere

disiplinærsak

undertrykka

Ulsrud vgs.

Teksten i en politisk kontekst

Teksten i en politisk kontekst

Konsekvenser av
inntakssystemet

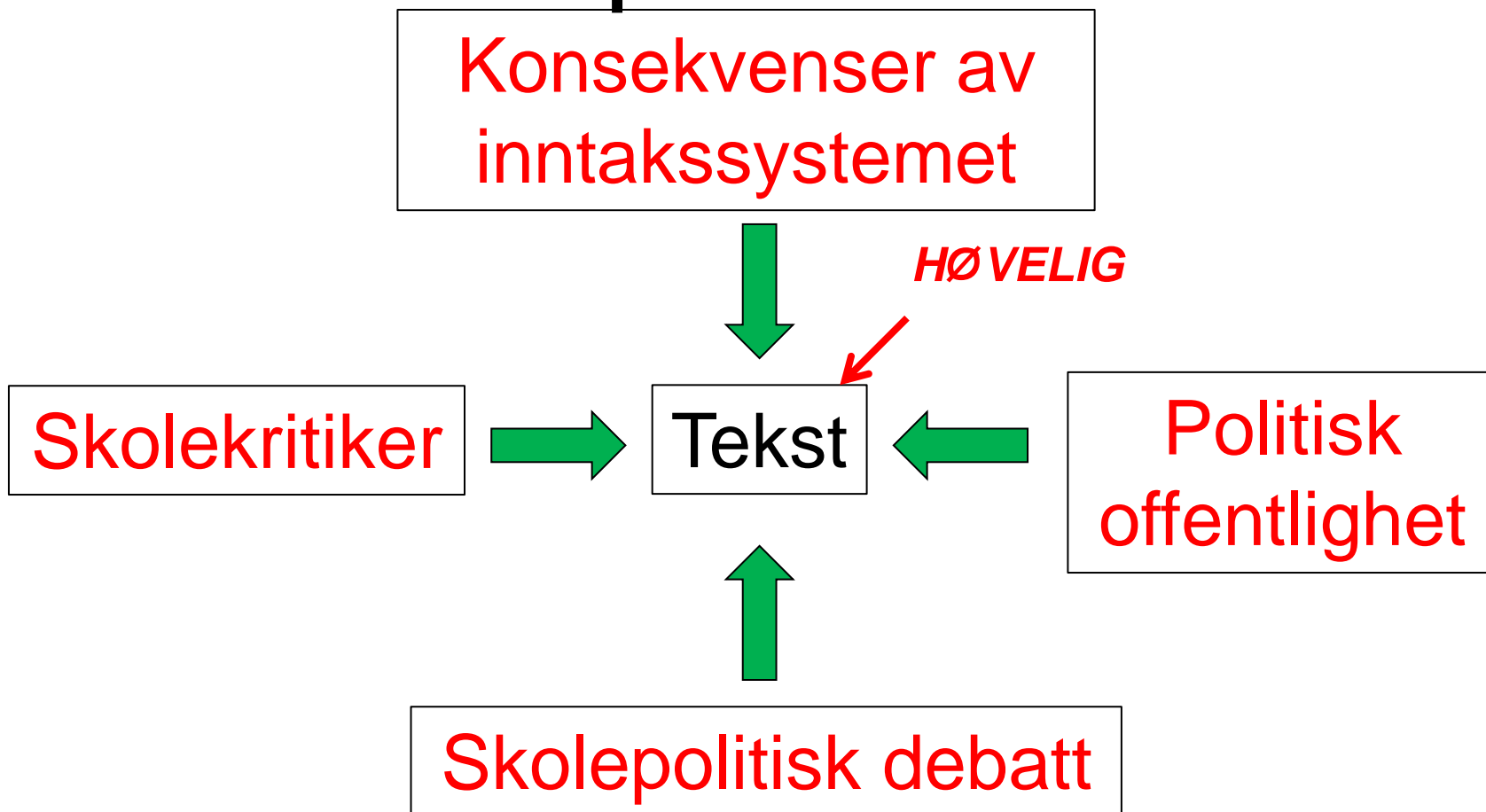
HØVELIG

Skolekritiker

Tekst

Politisk
offentlighet

Skolepolitisk debatt

Teksten i en politisk kontekst

høyst legitim og viktig

beskriver bare det som skjer

Skolekri...

Evenrud mener Malkenes ikke tråkket
over noen grense på Dagsnytt 18, men

Politisk
ghet

Skolepolitisk debatt

Eksempel 2

Sylvi Listhaugs Facebook-innlegg 9. mars 2018

Sylvi Listhaug ✓

@listhaugfrp

Startside

Debattregler

Om

Bilder

Videoer

Innlegg

Arrangementer

Samfunn

Opprett en side

Liker

Følg

Del

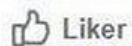
Vis flere kommentarer

Sylvi Listhaug

9. mars kl. 08:35 · 🌐

Vi vil inndra pass og statsborgerskap til fremmedkrigere og terrorister raskt og effektivt! Det vil Arbeiderpartiet stemme ned. I kampen mot terror kan vi ikke sitte og toe hendene våre!

Liker

Kommenter

Del

👍👎❤️ 10 k

Relevante kommentarer ▾

2 961 delinger

– Grov anklage rettet mot et parti som har opplevd terrorisme

Ap-lederen reagerer kraftig på Listhaugs ord- og bildebruk.

– Jeg mener den er nedverdiggende. Og det er rettet mot et parti som har erfart hva terrorisme er, sier Støre.

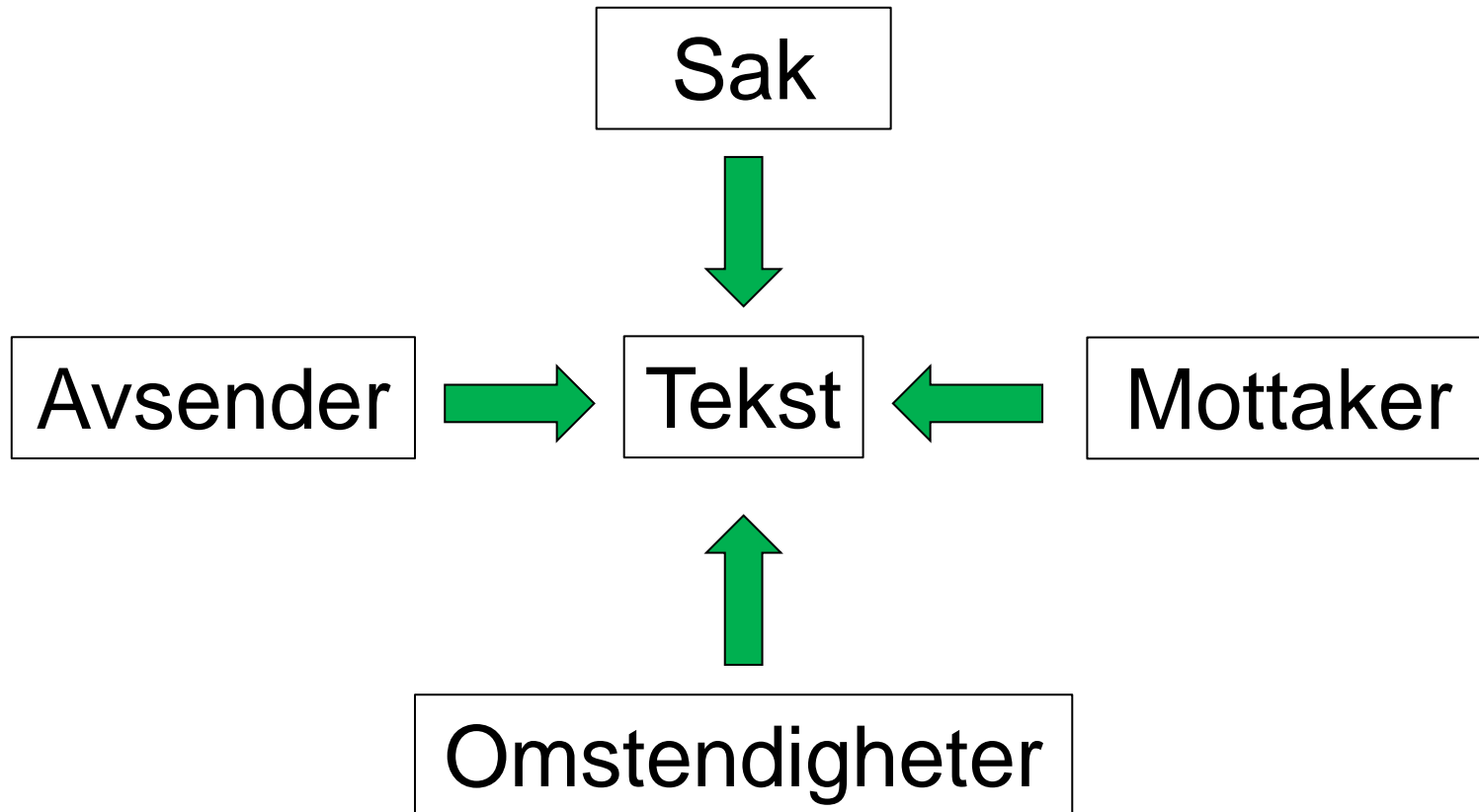
I likhet med flere i kommentarfeltet under Listhaugs innlegg, reagerer han også på timingen for innlegget.

– Det ble lagt ut samme dag som Utøya-filmen kom på norske kinoer. Vi har vært utsatt for terror, vi bekjemper terror, og vi står sammen i Stortinget om kraftfulle tiltak mot terror. Å da komme med et slikt utspill, mener jeg er nedslående, sier han.

– *Hvorfor kobler du innlegget til 22. juli?*

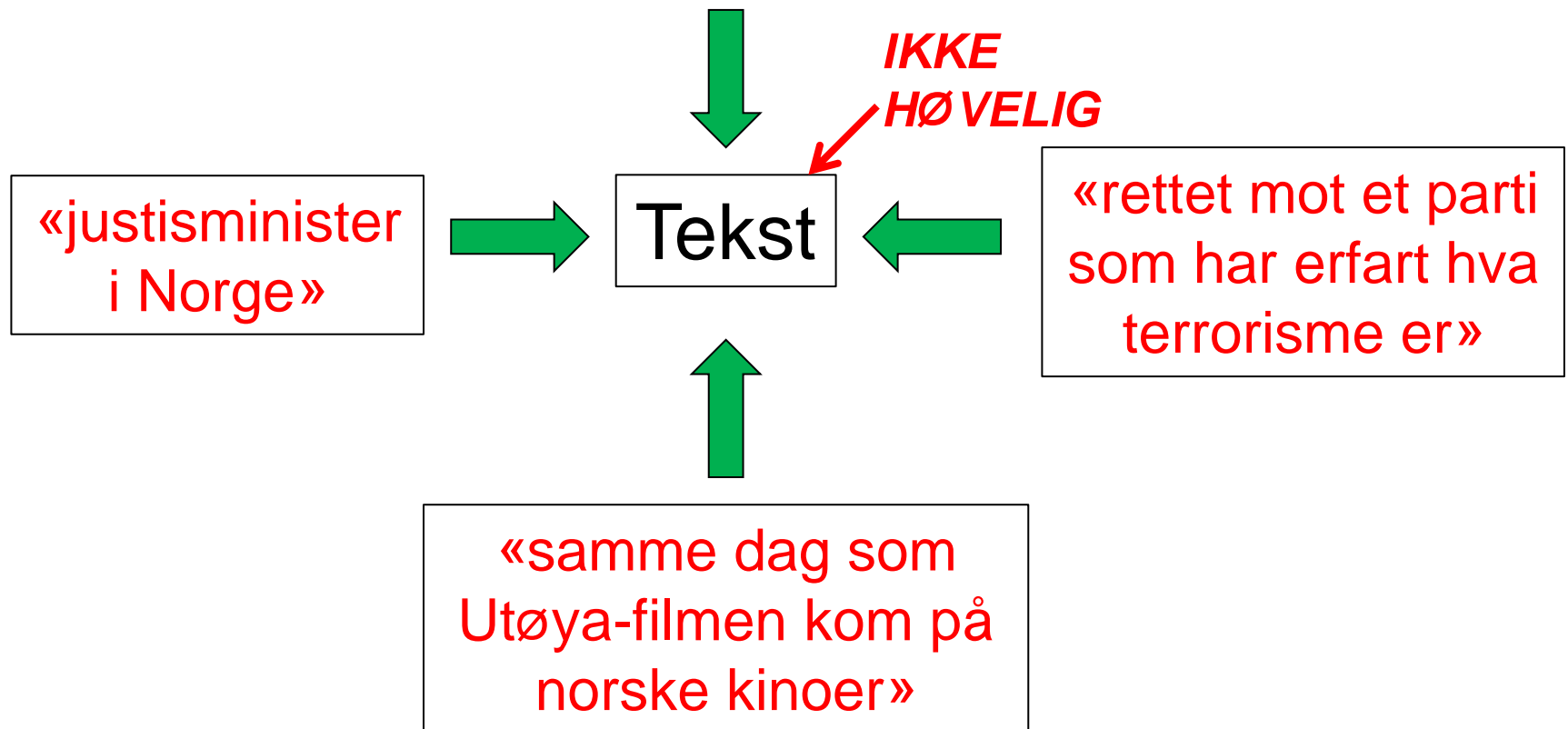
– **Listhaug retter en anklage mot Ap, som har vært rammet av terror, og som har stått opp for å bekjempe terror, med en påstand som er grovt urimelig. Å uttale seg på denne måten, mot Arbeiderpartiet og alle våre medlemmer, er uverdigg for en justisminister i Norge.**

Jonas Gahr Støres tolkning

Jonas Gahr Støres tolkning

«at vi skal være mer opptatt av rettighetene til terrorister enn nasjonens sikkerhet»

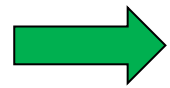

Jonas Gahr Støres tolkning

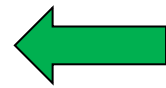
trist og et veldig lavt nivå

grov nedverdiggende

«... i Norge»

Tekst

«rettet mot et parti som har erfart hva

nedslående grovt urimelig

uverdigg

«samme Utøya-filmen kun på norske kinoer»

Sylvi Listhaug (Frp) går av som justisminister

Sylvi Listhaug sier hun ikke kan tillate at hennes avgang åpner for at Frp mister makt, og trekker seg som justisminister. – Norsk politikk har blitt en barnehage, sier hun.

Anders Brekke

Journalist

Pedja Kalajdzic

Journalist

Hans Cosson-Eide

Journalist

Marit Kolberg

Journalist

Cato Husabø Fossen

Journalist

Tobias Prosch Simonsen

Videojournalist

Publisert 20. mars 2018 kl. 08:03

Oppdatert 20. mars 2018 kl. 13:50

Hva har jeg vist gjennom dette?

Saktekster kan tolkes – og blir tolket

Og tolkningene kan få store konsekvenser

En analyse av saktekst som kun skal identifisere hovedsyn og argumentasjon, går glipp av mye interessant ved teksten

Teorien om aptum kan hjelpe oss med å tolke saktekster i kontekst

Litteratur

Andersen, Ø. (1995). *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bakken, J. (2018). Hvorfor og hvordan skal elever gjøre retoriske analyser i norskfaget? I K. Kverndokken (Red.), *101 litteraturredidaktiske grep: om å arbeide med skjønnlitteratur og sakprosa* (s. 89–105). Bergen: LNU/Fagbokforlaget.

Bakken, J. & Andersson-Bakken, E. (2016). Forståelser av skjønnlitteratur og sakprosa i norskfagets oppgavekultur. *Sakprosa*, 8(3), s. 1–36.

Penne, S (2010). *Litteratur og film i klasserommet. Didaktikk for ungdomstrinnet og videregående skole*. Oslo: Universitetsforlaget.

Tønnesson, J. L. (2002). Alt anna enn dikting? I J. L. Tønnesson (Red.), *Den flerstemmige sakprosaen* (s. 9–28). Bergen: LNU/Fagbokforlaget.